

„A TUDOMÁNY RÓZSAVIRÁNYA.”

— Egy párszi vallástan. —

III.

(V é g e.)

II.

E részben a daszâtîr néhány verse, a pârszîk néhány hitczikkelye s törvényök néhány parancsa van előadva (csemen-i dūvum lechtî ez daszâtîr u guzâris-i ba ‘aî ez ‘aqâid u aîkâm-i ser’iet-i pârszîjân). A daszâtîr minden lapjáról (cafhah) van itt valami idézve és rendbe szedve. Így Meh âbâd könyvéből (nâneh-i set neh âbâd l. Ouseley, Travels II. 285. l.): Isten ótalmaz meg gonoszságra hajló természetemtől, mely az igaz utjáról a gonosz útjára térít, gondot ad és gyötör. Az Isten létének titkát rajta kívül senki sem tudja; minden tökéletes tőle ered, kivűle nincs semmi. Neki nincs sem kezdete, sem vége; sem szövetségese, sem ellensége; nincs hozzá hasonló (mânend fônévileg van használva; nyilván nem más, mint csonkitott jelen részesülő; mânendeh; igéje: mâniszten, hasonlítani, l. Wahrmond Hdb. I. 148. l. Bleeck, A concise gram. of the Persian lang. 44. l. csak mânend, maradni, igét említi a rendhagyók közt; Fleischer Gram. egyiket sem), nincs barátja; nincs sem atyja, sem anyja, sem neje, sem gyermeke (e tan valamint az iszlâm hasonló hitelve nyilván az *atya* és *fiu* Istenről szóló keresztyén tan ellen van irányozva); mindenütt van, nincs sem teste sem bármilyen az érzékek alá eső tulajdonsága (dsuz dsâjî u szûjî u ten u ten âszâ u reng u bújî eszt; a dsuz helyett bi-nek kellene állnia, mert ez a fosztó szócska; dsuz a. m. kivéve; l. Wahrmond Hdb. I. 162. l. Fleischer Gram. 81. l. Bleeck, A concise gram. 59. l. Haug, Essay on Pahlavi 119. l. az új p. *dsud*, phl. dsavît, óbkt. jûta.) Isten él, bölcs, hatalmas, nincs semmi hiánya, igazságos, mindent hall. lát és tud. Aztán az angyalok elsejéről ír a szerző; Bihnâmot (kinek neve: jó név, bih és nâm; Ztschr. d. DMG. XXXI. 701. l. ritka névnek van mondva; Vullers Lex. I. 288. l. szerint az első teremtmény neve; a perzsában behmen, az arabban ‘aql avval), az első észnek s értelemnek nevezi és mirch’ânnal is tiszteli meg. Sor alatt e szóhoz megjegyzi: chî/âb, azaz megszólítás; Johnson szótára szerint Indiában e mihrch’ân czim; előfor-

dul még ilyenekben: Ačuf ch'an, iszlám ch'an stb. Utána a második angyalról, a gúher Amsâmról szól (gúher annyit is tesz, mint természet; l. pl. Ztschr. d. DMG. VIII. 749. l. és Vullers s Johson szótárait); aztán Mânisztâr (mindennek lelke, a Burhân-i qâ'i: nefsz-i kull kih ba'd ez 'aql-i kull eszt; a Daszâtir glossariuma: nâm-i nefsz-i nâziqeh-i felek ulafâk) s Tânisztâr (a kilenczedik ég egy teste) szellemére tér át; az előbbi a lelkek urának, az utóbbi a testekének nevezi (revâmbud és tenâmbud; a szerző még ki is írja a szót úgy, a mint az hangzik: m-mel, mivel a b előtt ennek hangzik az eredeti n, revân-és tenânban; ez utóbbi szabályellenes többes ân raggal; azonban a szerző úgy látszik szereti ezt, mert ugyancsak az 54. lapon van ilyen többes: szitâregân, csillagok, e h. szitârehâ, és szipihrân, egek, e h. szipihrhâ; v. ö. Wahrmond Hdb. I. 32. l. Bleec, A concise gram. of the Pers. lang. 13. s köv. l. Fleischer Gram. 25. s köv. l.); aztán a csillagokról, egekről s a paradicsomról beszél, melyben az angyalok az Isten körül vannak; az éden örömeit szem nem láthatja, fül nem hallhatja, nyelv el nem mondhatja. A víz, tűz, lég és föld felett is egy-egy angyal uralkodik.

A ki hertâszp (vallásos ember, szerzetes, asceta), tiszteli az Istent, nem vétkezik, jót cselekszik, az a paradicsomba jut. A nagy Abâd próféta azt parancsolja, hogy ártalmatlan állatot, mint a marha, ló, teve, szamár, kimélni kell s nem szabad megölni. Erről egyszerre az imádságra tér át a szerző, s mondja, hogy bármerre lehet ugyan fordulni imádkozás közben, azonban legjobb csillag vagy más fény felé. Aztán ajánlja a nősülést s tiltja a bűnös viszonyokat (zen ch'âhîd u dsuft gîrîd u hemchuft u hemch' âbeh-i dîgerîrâ nebinîd u berû menigerîd u bâ û mejâmîzîd; a szerző a tiltót *me* és *ne* szócskával vegyest képezi; Fleischer Gram. 63. l. szerint *me* képezi a tiltót; v. ö. Bleec, A concise gram. 36. l. Wahrmond Hdb. I. 105. l. csak vulgaris beszédben engedi meg a ne-vel képzett tiltót). A fogadást s esküt meg kell tartani (pejmân, fogadás ebből: pejmûden, mérni, óbkt. paiti-mâ; az ujperzsában: pej v. ped és mûden v. ö. âmûden, âmâden, készíteni; pehlevi: patmân; v. ö. Wahrmond Hdb. I. 100. 139, 142. l. Vullers Lex. I. 404. l. Ztschr. d. DMG. XVII. 68. l. numûden, fermûden, pejmûden töve mâ; v. ö. Pott, Etym. Forsch. I. 194. l. E szóval fordította Henry Martyn az ujszövetségi sz. irat címét a British and foreign bible society számára: kitâb-i pejmân-i tâzeh-i chudâvend u rehânendeh-i mâ 'iszâ

meszîh, igen szép perzsaassággal, míg William Glen, 1840-ben Perzsiában az ószövegség czimét így fordította: kitábu 'lmuqaddasz va huva 'lkutubu 'l'ahdi 'l'atiq — teljesen arabul. V. ö. Chodzko, Grammaire persane 10. l.)

A szemet szemért, fogat fogért-féle elvet szintén hirdeti a szerző, mondván: a mit tesz a bűnös, ugyanaz történjék vele is; a ki kővel vagy karddal öl, ugyanugy haljon meg. (Exod. XXI. 24. Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21. Máté V. 38.) A szülők után a gyermekek örökölnék. A gazda jól bánjék alattvalóival, hogy az Isten megjutalmazza. Átalában ki az Isten parancsait megtartja, az égbe jut (mînû, paradicsom, 1. Vullers Fragm. 49. 66. l. jegyz. Kedélyt is jelent, 1. Ztschr. d. DMG. XXXI. 591. l.); valamint a beteg is meggyógyul, ha orvosa tanácsát követi, mert az csak javát akarja. (Ilyen sajátzerű képződésű szókat is használ a szerző: heszt sudegân és bûd jâftegân: a származottak, létrejöttek.) A 61. lapon fölkiált a szerző: A kinek csak kevés esze van és gondolkodik, beláthatja, hogy ez a vallás mennyivel többet ér a többinél! (csih mâjeh ez dîger kîsehâ ferehmend eszt, sajátzerű fokozás, hogy az alapfok változatlan marad.) Nincs is szerinte vallás, mely ily szép és tiszta volna. Ujra inti a hertászpót és szerdâszpót (Vullers Lex. II. 273. l. elemzi: szerd — aszp; szerinte értelmes, bölcs ember az értelme) hogy kerülje a bűnt s ha mégis bele esett, hallgasson a próféták, desztûrok s mübedek szavára, kiket kedvencz hasonlata szerint ismét orvosokhoz hasonlít, s térjen meg. Inti a hiveket, hogy ne essenek kétségbe az Isten szeretete és irgalma felett; az Isten olyan, mint a tanító, ki növénydékeit, ha nem tanulnak, megveri, mert javokat akarja (behbûd). Aztán a dsesn ünnepéről emlékszik meg a szerző, melyet a sârisztâr nevű hét csillag forgása határoz meg. (Dsesn Vullers Lex. I. 516. l. nagy ünnep, különösen a nûrûz, azaz ujév, a ferverdîn hó 6. azaz churdâd napja, a tavaszi napéjegyen. Ez ünnepet Dsemsîd alapította, 1. Vullers, Liber regum I. 25. l. 53. s köv. v. Jones szerint 800, Bailly és D'Hancarville szerint 3209 évvel Kr. e. L. Ouseley. Travels I. 224. 225. 438. l. II. 15. l. Journal asiatique VI. série, tome 8. (1866.) 413. l. Ezra VII. 1. s köv. v. van szó a nûrûzról. A dsesn szedeh, melyet Firdûszî szerint Hûseng alapított annak emlékére hogy egy nagy sárkányt megölt, szintén tűzünnepély volt kivilágítással; 860-ban Kr. e. keletkezett állítólag; v. ö. Johnson szótárát s Vullers Firdusî lib. regum I. 18. s köv. l.) A holtak-

ért a nâneh-i jezdânt kell imádkozni s jámbor szegényeknek alamizsnát adni, hogy azok is imádkozzanak értök, mert Isten előtt nincs kedvesebb az almizsnaadásnál. A büntől való megtisztulásról a Jászân könyve (nâneh-i *hedret* jászân) ezeket mondja: A valódi megtisztulás az, ha az ember nem is tesz roszt; a látszó a jefter vize által történik (Vullers Lex. II. 1518. és a Daszâtír gloss. szerint olyan víz, melynek színe, szaga s íze változatlan maradt; szerzőnk gulâbot emleget), melyben meg kell mosakodni, vagy legalább ezt szilárdan elhatározni; aztán a seskâch (hat kiösk?) csillaga felé fordulva imádkozni kell.

A szerző aztán czáfolja azt a nézetet, mely szerint a pârszik a tüzet imádják. Ők csak qiblehnek (perzsa műnéven: szû, oldal) tekintik, mert a közönséges embernek kell valami érzéki tárgy, mely felé imádság közben fordulhat s a világosságnál különb dolog nincs. Az elemek legnemesebbike a tűz, s a csillagok királya a fôlséges nap, mely már Dsemsid (l. erről Ztschr. d. DMG. IV. 417—433. l. Die Sage von Dschemschid, R. Rothtól) és Feridûn qiblehje volt; a többi kejânidâe a csillagok voltak. A tűz Zerdust és Hüseng tisztelete tárgya volt. A költőkirály, Firduszî Źûszî, a Sâhnânehben így szól:

negûji kih âtes peresztân budend
peresztendeh-i pâk-i jezdân budend,¹⁾
Nem mondd, hogy tüzimádók voltak,
Tisztán imádták az Istent.

A Sârisztân szerint minden fény, világ tiszteletre méltó; a zend képletes nyelvén (der zebân-i mermûz-i zend) a tűz Isten fiának van nevezve. Azokat a lényeket, kiket az iszlâm tudósai angyaloknak (malâ'ikâ) neveznek, a pârs-

¹⁾ Nagyon valószínű, hogy tiltó alaknak kell itt lenni, s valóban talá-lunk is hasonló helyre a Sâhnânehben, hol Kei Choszrûról s nagyatyjáról van szó:

jekî hefteh der pâs-i jezdân budend
mependâr kih âtes peresztân budend
kih âtes bedângâh mihrâb bûd
peresztendehrâ dideh pur-i âb bûd
eger esendet endiseh bâsed dirâz
hem ez pâk jezdân nehi bî nijâz.

egy hétig voltak Isten előtt; ne gondold, hogy tüzimádók voltak! Mert a tűz ott csak mihrâb volt. Az imádó szeme könybe lábadt; ha valahogy föl-éred észszel, te sem fordulsz el a tiszta Istentől (te sem vagy olyan, hogy nem szorultál a tiszta Istenre). L. Onseley, Travels I. 123. l.

szik amsászpéndeknek nevezik; ilyen pl. a tűz szelleme Urdibihist s a vize, Churdâd (az óbaktriaiban: Ashavahista, az igen tiszta, és Haurvatât, az egészség; így Spiegel, Eranische Altherthümer II. 31—40. l. után Maspero, Hist. ancienne 466. l. — Wollheim, National-Literatur sämtlicher Völker d. Orients II. 16. l. jegyz. Ashavahistát a tűz s melegség nemtőjének tartja; Haurvat nála Neriosengh után a vizek nőnemtője.). Most hirtelen áttér a szerző az indiai nagy fejedelemeire, Akbar sâhra, ki a Dehisztân ulmasâhib szerint valami Ardesîr nevű párszi tudóst megbízott, hogy Irânból a sz. tüzet elhozza; azután a tudós (navvâb-i 'allâmî) seich Abû 'lfađlt bizta meg a fejedelem, hogy tüztemplomokat rendezzen be s a sz. tüzet a vallási hagyomány szerint papok által tartassa fen. A tüzőn, melyet most már vallási kötelességből (farađ) folyton élesztnek a párszók, illatos anyagot kell égetni; így ajánlják ezt a sz. könyvek, sőt az iszlâm néhány tudósa is a qorân olvasásánál. Az ártalmas kigőzőlgéseket, a betegségek csiráit is ártalmatlanná teszi.

Aztán a menstruáló nőktől (zen-i hâid) való tartózkodásra int, s ennek hosszú fejtegetésben okát is adja: nemcsak hogy a mag (nuffeh) nem fogamzik meg rendesen s nem képződik szabályosan, hanem különféle bajok is támadhatnak, mint fekélyek (qurûh) és âtesek (Vullers Lex. I. 17. l. morbus âbileh-i fereng, morbus venereus). A hâ'id eredeti perzsa neve destân, l. Vullers Lex. sub voce destân: menstrua patiens mulier; Burhân-i qâti': destân hâ'idrâ mîgûjend ja'nî zenî kih chûn-i heides âjed. Destân merz sulyos bûn, Anquetil szerint: avoir commerce avec une femme qui a ses règles. L. Spiegel, Gram. d. Pârsispr. 158. 203. l. Wollheim, National-Lit. II. 58. l. Vullers Fragmente 40. l. E fejtegetést, melyben az embryoról (dsenîn), tejképződésről, szülésről, sőt az emésztésről s ennek folyamatában szereplő kilúszról (a görög *χυλός* szó után), a négy nedvről (achlâ-i arba'ah), ugymint: vér-, epe-, nyálka- és fekete epéről (chûn çafra' belgem sauda'; a belgem valószínűleg a görög *χλέμα* szóból ered) az ürületekekről (baul és biráz) is szól, Maulânâ Rûmî egy met/nevijével zárja be. Az egész épen nem illik iskolás gyermekek használatára szerkesztett könyvbe.

A marha vizelete, melyet vallási megtisztulásokra használnak a párszók, szerinte ártalmas pattanások-, gynomorfájás-, haemorrhoidák-, fülbaj-, fogfájástól is jó; ha rutával (szudâb) megfőzik, ínmerevülést gyógyít. Bűbájosságra

is használják s szerzőnk etymologizálva akarja ezt megmagyarázni: szerinte a szanszkritban *egy* szóval jelölik a marhát s az értelmi erőt, gô (der zebân-i szanszkrit lefz-i gâû u quvvet-i 'âqileh jek luget eszt bedingûneh kih gâûrâ gô bekâf-i 'adsamî madmûm u vâv-i medshûl mîgûjend u quvvet-i 'âqilehrâ — — nîz behemîn lefz teleffuz mînumâ-jend). A szerző most áttér a szegdid-i mejjitre. Így nevezik azt a szertartást, mely szerint kutyával nézetik meg a holtat s azt hiszik, az meg fogja érezni, ha tetszhalott van előtte. A régibb zertustiaknál más jelentősége volt: azt hitték, a kutya tekintete távol tartja a haldoklótól a gonosz szellemeket s ha terhes nő haldoklott, *két* kutyát hoztak eléje. Szerzőnk azonban a kutyák finom érzékétől várja, hogy a tetszhalottat felismerjék; ferengi orvosokra s írókra hivatkozik, kik szerint van Ferengisz-tânbán egy nagy hóborította hegy (a sz. Bernát hegye), melyen a hó által eltemetett utasokat kutyák mentik meg s ott lakó emberek (nála csak mudsâvir) ápolják. Gyümölcsöt s ételt szokás a hulla mellé rakni; nem azért mintha ennek kellene, hanem mert ott imádkoznak s ez által az étel is megszenteltetik.¹⁾ Már Zertust is négy dolgot kért ki Istentől álmában: bort, melyet Gustâszp királynak adott s ez attól önkívületbe esvén három napig az égben járt s égi leányok (hûr) társaságában élvezte az éden minden örömét; Dsâmâszpnek égi illatot (jesteh bûji) adott Zertust, mitől ez minden tudományt megtudott a feltámadásig; az égi gránátalma egy magját (ez ân jesteh nâr jek dâneh) Iszpendijárnak adta, a mitől ennek testét ércz vért vonta be (rûjinten. ércztestü; rendesen Iszfendijâr mellékneve, azonban néha más hősé is, v. ö. Ztschr. d. DMG. XII. 92. 1.)

¹⁾ Jest u jezis chânden, imádkozni; az ige: jesten, l. Vullers Lex. II. 1556. l. jest; minden erőteljes áldással összekötött ima, Vullers Fragm. 35. és 41. l. Mohl Frag. 11. 15. 17. l. Ztschr. d. DMG. IX. 175. l. XXXI. 588. l. szerint is jest a pehleviben s pársziban: imádság, imadás. — Gyümölcs, mivel többsét arabosan képzí a szerző: mivehdsât; e helytelen képzésről l. Fleischer Gram. 26. l. Wahrmond Hdb. I. 36. l. — A jó perzsaság ellen vét a szerző a 25. lapon, hol sorszám után többsét használ; heftâd u dû hezâr reghâ der beden ferâ âmedeh, 72000 ér van a testben; lehet azonban, hogy a szerző az indiai után indult, melyből e szokat állítólag fordítja, s hogy ott többsét használnak. V. ö. Wahrmond Hdb. I. 68. l. Az 56. lapon szintén hibásan írja: csehâr fristeh gumâsteh gest, négy angyal rendelkezett; helyesen többesbe kellett volna tennie az igét, mert a főnév eszes lényt jelent; tehát gestend; l. Fleischer Gram. 115. l. Wahrmond Hdb. I. 387. l. Bleek, A concise gram. 65. l.

Azt az ételt, mely a holt mellett állt, a papok a szegények közt osztják ki, hogy imádkozzanak az elhunytért. A gehenbâr ünnepén (gehbâr v. gâhbâr v. gâhenbâr: időgot teremtette; l. Vullers, *Fragm.* 21. s köv. l. Mohl *Fragm.* 13. l. Jaçna I. 18. v. Wollheim, *National-Lit. sämmtl. Völker d. Orients* II. 16. l. Palanji Kavasji Mandan, *Gahambâr-e Sfantârmad* (Iszfendermuz havának g. ünnepe) Bombay 1865. Tafsîre Gâhambâr (a g. magyarázata, gudserâti-ban irta Desztûr Bahrâmji) Bombay 1863.) a jezdi és ker-mâni szegény pârszik is annyit költenek ilyen kiosztandó ételre, hogy a koldusok hat hónapig élhetnek belőle. A gehenbârt s a nûrûzt is, melyet Irân muszlim és pârszi lakos-sága egyaránt megül, szerzőnk szerint Dsemsid próféta és király alapította. (A nûrûz Firdûszî szerint, Vullers *Lib. regum* I. 25. l. 53. s köv. v., ferveðin hava hormuz azaz első napjára esik; v. ö. *Ztschr. d. DMG.* XIII. 457. l.)

III.

A harmadik rész a pârszi tudósok némely vallási intelmét s tanácsát foglalja magában (csemen-i szijjûm der zikr-i berchî ez mau'î; eh u enderez-i buzurgân-i pârszi gurûh). Ferzâneh Behrâm Sârisztâna szerint Dsemsid a Kunisnâ-mehben (kunis v. kunist: synagoga v. tűztemplom; *Ztschr. d. DMG.* IX. 125. l.) utasítást ad az épületek, lakások építésére; a férfi lakosztálya el legyen különítve a nőkéttől; a nő legyen eszes, szelid, szerető, engedelmes, takarékos s ne legyen nyelves (kûtâh zebânî, vagy magtalan. Ha a nő jó, ne vegyen a férj másikat melléje. Dsemsid a gyermeknevelésre is ad utasításokat. Valami jó nevet kell adni a gyermeknek, pl. Hormuzd, vagy Hûr (ez utóbbi csillag, mely ezer évben egyszer látható;) aztán jó dajkát kell mellé adni; ha előkelőbb vagy tanult ember fia, taníttatni kell, hogy élveket ne vadászson, ne legyen inyencz, ne öltözködjék cifrán, ne beszéljen sokat, s mindig igazat, ne hallgatózzék; sőt tovább megy a szerző s az illetanból ad oktatást; az ember ne járjon gögösen, ne vonja a vállát, ne lóbázza kezét, ne tekintgessen hátra, ne lógassa le fejét, ne rakja egymásra lábát, ha ül, szóval mindenben az illő határt tartsa meg (u der hemeh hâl heddi i'tidâl nigâh dâred); ezt a tanácsot majdnem ugyane szavakkal többször ismétli a szerző. Tiszteletreméltó személyek előtt, pl. a király, atyja vagy tanítója előtt bezânû

nisíned, azaz bizonyos félig-meddig térdelő helyzetet foglaljon el (l. Vullers Lex. II. 108. l. bedû zânû-i edeb niseszten). Az ember ne piszkálja szakállát, fogát; orrát ne fujja lármával; csak arcza s keze legyen födetlen; más előtt ne alügyék s ha alvót lát, hagyja el azt a szobát. Ha társaságban van, vigyázzon, hogy őt megillető helyére üljön; étkezésnél kezét tisztán tartsa, ne tátsa el nagyon száját, ne igyék sok vizet s ne szürcsölje. Ne vegye ki magának a legjobb falatokat; ujjait ne nyaldossa (engust neliszed; Fleischer és Bleeck nem említi ez igét; Wahrmund Hdb. I. 148. l. szerint listen, praesenstöve: lész, csak Barb említi meg), ebből lésziden; az örményben lizél; l. Curtius, Grundzüge d. griech. Etymologie 194. l. Journal as. VI. série, tome 16. (1870.) 181. l.; ne igyék sok bort s ha részeget lát, viselje gondját, legyen mellette, hogy az mással össze ne vesszen. Az előkelők iránt udvarias legyen, de ne úgy, hogy az alsóbb rangukat ezzel sértse; társaságokban adomázzon, mondjon vig verseket, ne mutasson morgorva arcot (tursrúji; savanyu arczu!); erre idézi szerzőnk a híres Avicenna (re'iszu 'l/hukamâ' seich abû 'alí szinâ; életrajza a Fundgruben d. Orients III. 163—177. l.) egy gazelét. A Daszâtír szerint mindenben legjobb a középszer (beher kâr mijân bevej bihtereszt).

Azután a ċirâf hidjáról beszél a szerző; a párszík csínvednek nevezik s ennek bebizonyítására idézi szerzőnk a sz. könyvek egy helyét eredetiben, melyet úgy fordít le: A csínved hidját dicsérem (a sz. könyvekben gyakran; v. ö. Wollheim, National-Literatur sämtlicher Völker d. Orients II. 19. 47. l. Megfelelő a skandináv népek Bifrostja; az aegyptusi mythosban is van valami hasonló. Kremer, Culturgeschichtliche Streifzüge auf d. Gebiete d. Islams VII. l. kimutatja, hogy lett a perzsa csinvât szóból az arab ċirâf). E hid is képviseli az arany középszert, a mint a hatodik pokol (dse'îm) fölött a paradicsomba vezet. Ferzâneh Behrâm a Sârisztânban elsorolja a három emberi erőt (quvâ-i szihgâneh-i intânî) s minden hozzá tartozót; az értelmi erőkhöz (quvâ-i fikrijeh) tartozik a nesz-bût, mely a jót a rosztól különbözteti meg; a ferzû, a fölfogó bölcsesség (Vullers Lex. II. 655. l. a Daszâtír gloss. szerint: intelligentia, sapientia); a nîvend, értelem (az arab fahm); a nîmâd, a megkülönböztetés (Vullers Lex. II. 1395. l. és I. 462. l. az arab temîz, helyesebben temjîz); a ker-vîz v. kerevîz, beszéd, ész; a hertûz, őszinteség, igazság (arab ċidq); az értelmi erőkhöz megfelelő bûnök, roszt

tulajdonok (hibásan rezâil, e. h. rezâil, rezâleh többese): hernût, a csalárdság; geliv, ostobaság; bivend, csalfaság; pertâd, rágalmazás stb. Az érzéki erők (quvâ-i sehvánijeh): hîvend, szüzesség; tûszeng, az elégedett lélek nyugalma; keifâm (Vullersnél csak keifeszâm), a titoktartás; zervâsz, bőkezűség, mely ne jusson nyilvánosságra (betebâr; a lap szélén megjegyzi a szerző: tebzîr âşkârâ kerdên u perdehgî derîden, azaz: nyilvánvalóvá tenni, köztudomásra juttatni); ez hat részre oszlik: túrnîz, a jó mód (az arab kafâf: Vullersnél túrtîz); hedmân, adakozás; szemnâk, kénytelenségből való adakozás; keifûsz, az engedékenység: tímâk, segély (Vullers Lex. I. 494. l. nâk képzôt gyanít benne), ez ismét négyféle, stb. A dseivâd, tartózkodás, mérséklet; ninâd, türelem; fimân, tökélyre s erényre való törekvés; zerîv, mértékletesség (az arab viqâr), stb. Az érzéki erőből eredő vétkek: nîvszûm, vágy, mohóság; kerbûdûm, becstelenség; nijûszûl, a káröröm stb. A harmadik az indulatok ereje (quvvat-i gadabijeh) s ez már állati, mert ebben az állatok is részesülnek; ilyen: geriz, méltatlanságok szenvedésében való türelem, kesztâd, irgalom (Vullersnél kesztâv); chedîr, szépség, jóság; tefnûd, bátorság stb. Ez erőknek, melyek a májban székelnek (mahall-î ta'alluq-î û dsiger eszt), a következő bűnök, aljas tulajdonságok felelnek meg: nijûtûr, gög; chezrek, gyávaság; kerszens, szűkkeblűség, mely magasbra nem tör; tirmek, durvaság; dselvâr (Vullersnél dselvâd) gonosz természet; tivrek, irigység; szeldsen, szemtelenség, szitkozódás; szerûl, roszakarat, gyűlölet; pitenk, bolondság, könnyelműség. Az említett jeles tulajdonságokkal a bölcs Azer keivân (*hadrat hakîm ulhukamâ*) szerint el voltak látva a perzsa királyok.

A 108. lapon költeményben szól a szerző a mulandóságról, halálról. A lap szélén jegyzetet is közöl, mely egy arab 12-ös számjeggyel van a végén ellátva; meg lehet, ez a jegyzet más szerzõtől ered; ilyen 12-össel ellátott jegyzet van a 87. 92. 108. s 113. lapon; ez utóbbi helyen egy verssort mond el más szókkal. A Sârisztân szerint Arisztatálisz ('aleihi arrahmâ; ez 'Aριστοτέλης-) szintén dicséri az elmélkedést, mely az emberrel megérteti a lét titkait, a lélek eredetét, a föltámadást stb.¹⁾ Az ötödik Sâszân is azt

¹⁾ Szerzőnk szerint Aristoteles ezt az *athû ûdsiâ* című művében mondja; Wenrich, *De auctorum Graecorum versionibus et commentariis* Syr. Arab. Armen. Persicisque commentatio 162. l. szerint a *kitab abûlûdsiâ* annyi mint

mondja, hogy valódi hazánk a tulvilág, itt csak sáfárkodunk (kih mǎ bebāzārgānī indšā āmedeh im. V. ő. Lukács XVI. 2.) A szerző szép met/neverit ír ugyane tárgyról (mérteke: remel-i ma/zūf — u — — | — u — — | — u — |)

in dsihān u szākinānes muntasir (sor alatt: perāgendeh)

vān dsihān u szākinānes musztaqirr (pājdār)

in dsihān u āsiqānes munqa/a'

ahl-i ān 'ālem mu/hallad mudstama' (dsāvid)

pesz kerīm āneszt kih ū chudrā dihed

āb-i heivānī kih māned tā ebed,

Ez a világ s lakói elzúllódnak,

Az a világ s lakói állandóak;

Ez a világ s azok, kik szeretik, elmulnak,

Ama világ emberei örökre egyesülnek;

Azért boldog az, ki megszerzi magának

Az élet vizét, mely örökre megmarad.

A Sárisztán szerint Feridūn kérdéseire kedvencz fia Ireds azt felelte, hogy a legmegvetendőbb a világ s az, a ki hozzá ragaszkodik, s a legnagyobb az, ki a világot bírja s megveti. Sāhensāh Zū Bīn Tehmāszp (Firdūszinál: Zū Tehmāszp, s alább: pūr-i tehmāszp; Vullers, Liber regum I. 279. s köv. l.) azt mondta: A kinek nincs vagyona, annak nincs becsülete; a kinek nincs utóda, annak nincs *szeme fénye* (rūsenāji csešm); a kinek nincs testvére, annak nincs hatalma; kinek nincs neje, annak nincs semmi élvezete: de a kinek mindezek közül semmije sincs, azt nem éri semmi bánat. Utódainak annyira megtetszett ez, hogy öt sorban ezüst táblába vésették, mely a birodalom megbukásával az arabok kezei közé került. Mindaz, a miért forr, küzd, fárad az ember, olyan mint a vízre vetett rajz vagy a falra eső holdsugár vagy a tenger hulláma vagy a délibáb (mánend-i naqs ber āb u csūn ber divār mehtāb u ber derjā mauds u kubāb bel 'ain-i szerāb; igen tisztelt tanáromnak, Vámbéry Ármin urnak van egy Menzūmeh-i

ἀπολογία, mely ezim alatt említik Aristoteles egy munkáját. Dsemál-eddin alqufti a Ta'richulhukamā' ezimű művében abúlűdsiā helyett athúlűdsiāt ír, utana Casirius, Biblioth. Arab. Escorial. I. 310. l. szintén s ugy látszik szerzőnk is ily alakban hallotta említetteti e szót. Casirius szerint ez theologiāt jelent, azonban ez nem áll, mert a görög *θεολογία* szónak az arabban thālűdsiā felel meg. Wenrich id. helye szerint e mű arabra volt fordítva. Azonban a Ztschr. d. DMG. XXXI. 117–126. l. Fr. Dieterici nem is említve Wenrich művét a kitāb arisztatālīs alfailaszu' ilmušzamma bil'jūnānījā athúlűdsiā, azaz: a bölcseleő Aristoteles könyve, mely görögül athúlűdsiānak neveztetik. — ezimű munkáról mint theologiáról ír.

durúb-i amthâl czimü török közmondásgyűjteménye, melynek 24—25. lapján e czim alatt: in meqâleh bezebân-i fârszi ân durúb-i amthâl kih meshûr eszt — 67 perzsa közmondás van közölve s ezek közt ott van ez is: naqs ber âbeszt, ez inkább szójárás: rajz a vizen, azaz eredménytelen, hiába való munka). A híres Dselâl-eddîn Rûmî egy hosszú methneviben a világ hiuságáról beszél; azután a zertusti vallás ujjáteremtőjéről, Aderbâd Mihr Szepentemân (hadrat-i desztûr eddesztûrân A. M. S. Anûseh revân) desztûrről beszél a szerző; ez atyai ágon Zertust s anyai ágon Gustâszp ivadéka volt; Zertust meg is jövendölte, hogy el fog jöni s a vallást ujja szervezni (szerzőnk szerint dsân sehensâh Ardesîr Bâbekân alatt támadt; Anquetil du Perron Zend Av. II. 266. l. jegyz. le restaurateur de la loi sous Sapour, Aderbad Mahrespand; v. ö. Ztschr. d. DMG. XIII. 360. l.¹⁾). Ardesîr alatt 40000 tudós

¹⁾ Ztschr. d. DMG. XIII. 436. l. szerint Aderbad helyesen: Feuer-schützling, s nem füz ura; ép ez található 'Ατροπατία, 'Ατροπατήνη szóban. ma Azerbâidsân v. Azerbâigân v. Aderbâidsân, l. Ztschr. d. DMG. VIII. 15. l. Az ân végzet a többes képzője, mint ebben: Irân (óbkt. ariyana, v. ö. óperzsa ariya. Spiegel, Keilinschr. 184. l.) Gilân (Ztschr. d. DMG. XI. 532. l. szerint innen: Varena, Gairjana, a miből könnyen lehet: Gêrjân, Gêjrân, Gêrân s végre Ghân; értelme e szerint hegyes vidék; Ztschr. XXI. 256. l. ép ellenkezőleg: sumpfige Niederung, innen neve Dsilân v. Gilân; így Chodzko, Gram. persane 73. l. Gilânât, les marais, kaspi tengerparti tartomány; kettős többes ebből: gil, sár, föld. Journal asiatique VI. série, tome 5. (1865: 254. l. Dsil a m. Gilân) Hamadân (óperzsa Hangmatâna, ebből han. hama, ujp. hem, hemî: össze, együtt — gam, gma, menni; tehát: összejövet helye, Spiegel, Keilinschr. 221. l. Spiegel tévesen h-val írja a megfelelő ujp. perzsa nevet, melyet e szerint csak úgy lehet olvasni hogy: Hamdân v. Humdân, ez pedig keleti írók szerint China fővárosa vagy talán Canton, l. Ouseley, Travels I. 330. l. Ztschr. d. DMG. XIII. 408. l. 'Εξβάτανα a. m. Hagamatana azaz conventio; XV. 74. l. már Hagmatana az ujp. âmedennel van összekötve; XXIV. 8. l. az ékiratbeli Akmatana, babyloni Aguatana, chald. ܐܓܘܬܢܐ görög 'Αγβάτανα, 'Εξβάτανα van összevonva; Journal asiatique III. série, tome 4. (1837.) 343. és tome 6. (1838.) 588. l. Ztschr. d. DMG. XXXI. 586. l. az összejövet helye, conventio-féle fordításhoz összeveti Maucul, Môcul városa nevét: locus inunctionis, ez arab többől: vél. Hagmatânât âgmît, azaz âjed, âmed, âmeden alakkal köti össze. V. ö. Ztschr. XVIII. 431. s köv. l.) Igfêhân (e. h. Iszpâhân v. Szîpâhân, vagyis szîpâh, sereg, többese; a sereg helye, tábora; Pott a Ztschr. XIII. 409. l. Ἰπποστασία, Stuttgart alakot veti vele össze. Iszpâhân a régi Aspadana, a Bundehešben Spahân v. Sepahân, l. Ouseley, Travels III. 2. l.) Bergé, Diet. persan-français 10. l. szerint Ptol. VI. Τροπατήνη, Amm. Marcell. XXIII. 6. Atropatene volt Aderbâidsân; Ouseley, Travels II. 460. l. ugyanez Atropateia. — E kitérés után Aderbâdra visszatérve megjegyezhetni, hogy a Journal as. III. série, tome 7. (1839.) 265. l. szerint Sâpûr Zû laktâf, azaz II. Sâpûr (uralkodott Ztschr. d. DMG. VIII. l. füzete szerint 308—380-ig; XI. 153. l. pedig 309—380-ig; Haug,

desztûr összegyűlt s Aderbádtól csodát követelt; ő ugyan-
 azt tette, a mit Zoroaster: álmában kilencz men olvasztott
 érczet öntetett mellére s meg sem érezte. Utódai Perzsia
 főpapjai lettek (desztûrân-i chosruvân-i írân). Szerzőnk az ő
 tanácsaiból (enderez nâneh) közöl néhányat, a többi közt
 e met/inevit, mely az utósó vers a könyvben (mértéke muta-
 qârib o — — | o — — | o — — | o — —)

nikû kâr bâs u nikû gûj bâs

kem âzâr u hemrâd u chuschûj bâs

her âncset nejâjed peszendîdeh pesz

nebâjed pesendîdeh kerdén bekesz,

Tégy jót s beszélj jót,

Légy kegyes, egyformán bőkezű és jó erkölcsű;

A mi nem tetszik neked

Azt nem kell másnak sem tenned. (Tobias IV. 6.

Máté VII. 12. Lukács VI. 31. V. ö. Ztschr. d. DMG. XVI. 749. 1.)

A proféta óva int, hogy nőkre ne bizzon senki tit-
 kot; ne hazudjék, hanem tisztelje Istent, legyen jó neje,
 gyermeke s szolgálja iránt (mizdver: zsoldos; mizd, óbkt.
 mizda, mizda, görög *μισθός*; töve miz: termékenyíteni,
 magot önteni, v. ö. Müller, Beiträge zur Lautlehre d.
 neupers. Sprache II. 3. 1. Ztschr. d. DMG. VIII. 760. 1.).
 Oktassa szolgálait, hogy a bűnt kerüljék s az erényt gya-
 korolják (bűn itt vanâh, alatta magyarázatkép: gunâh; az
 előbbi teljesen ugyanaz, mint a pârszî vanâh, az örmény
 vnas, l. Müller, Beiträge zur Lautlehre der neupers. Spr.
 I. 8. 1. Általában sok régibb perzsa nyelvsajátságot s rész-
 ben a gebri tájszólásra emlékeztető tüneményt mutat föl
 a következő szöveg). Jó nőt vegyen el az ember; lányát
 tisztességes embernek adja, de ne alacsony származásának;
 fiát taníttassa, mert a tudomány tiszta szem (csesm-i rûsen.
 A többi közt ez a régibb alak is fordul itt elő: menisin,
 e. h. menis, a sor alatt az arab nijat-tal van magyarázva;
 a fen elmondottakat a következőkkel egészíthetem ki:
 Vullers Lex. II. 1219. 1552. l. v. ö. óbkt. mananh, ujperzsa:

Essay ou the Pahlavî lang. 79. l 310—381-ig; v. ö. Ztschr. XIX. 373—
 496. l. levő cikket; Ouseley, Travels I. 358 l. Journal as. III. série, tome 11.
 271. l VI. série, tome 7. a 101—238. l. levő cikket) udvarában öntette
 mellére az olvasztott ólmot; a Journal as. VI. série, tome 7. (1866.) 127.
 és 210. l. szerint Arda-Viraf és Aderbad-Maraspand böles mágus volt I. Ardesir
 idejében, tehát 226—238-ig; tehát majdnem egy század a különbség. — Adarbât
 Mahraspandról s pendnânehjéről (tanácsok könyve) l. Haug. Essay 144. és
 20. l. Kiadta Herbad Shehriarjee Dadabhoy. l. Ztschr. d. DMG. XXIV. köt. a
 társulat ügyeiről való jelentés XIV. lapján.

vehmenis, behmen; Johnson szótára 1259. l. Bötticher, Arica nro 301. Ztschr. d. DMG. XIII. 364. l. az *Ἀχαμένης*; szóval van összekötve: Hakhâmanis, patronymikon: Hakhâmanisiya; a szanszkritban: manu-shya: homo; de már u. o. 385. l. nem tartja Pott helyesnek ez összeköttetést. Maspero, Hist. ancienne 508. l. Akhamanish. Ztschr. d. DMG. X. 268. l. Rückert pezsmânt pesimânnal azonosítja: bánat; s ebből származtatja: pesz, poszt, paçcât és mân, menis, manas, mens, tehát: *μετάνοια, μεταμέλεια*. L. Firdûsi kérdéses helyét Vullers, Lib. regum I. 359. l. jegyz. Vullers szintén e véleményen van). Az ember legyen igazságos, tiszta, engedelmes, senkinek se ártson, s akkor övéivel együtt bizonyára szerencsés lesz. Nap felkelte előtt keljen föl, mert ekkor osztják Isten s az amsászipendek a világosságot. Házában gondosan ápolja a szent tüzet; lelkével törődjék, gondoljon a tulvilágra és csínved hidjára, s ne éljen egyedül testének, mert akkor nem különbözik a baromtól s juhtól. (Psalm. XXXI. 9 Tob. VI. 17.) Három alkalommal vigyázzon nyelvére: ha bort iszik, ha ellenséggével beszél s ha fejedelmet dicsér S négy dolog legjobb: az a kenyér, melyet maga eszik meg; az a beszéd, melyet a vallás és lelke érdekében mond; az a dolog, melyet saját erejével végzett el, s az a nő, kivel tisztán, szüzien egyesülhet. Hinni kell Urmuzdban; nem szabad kételkedni a mázdajasznân vallásában (Vullers Fragm. 26. l. jegyz. szerint Urmuzd v. Ormuzd v. Ormazd imádóját, szolgáját jelenti mezdisznân; v. ö. Kleuker Send Aw. II. 222. l. mázdisznân: tisztaság, büntelenség; Vendîdâd VIII. 118 v. stb. Mazdajaçna; Vullers magyarázata a helyes, v. ö. S. de Sacy, Mémoires sur divers antiqu. de la Perse 39. s köv. l. 76. s köv. l. Haug, Essay on Pahlavi 49. l. Egy naqs-i rusztemi fölíraton görögül: *μασδασνος*, l. Haug id. műve 4. l. Ouseley, Travels I. 118. l. mazdajesnân: a kik Urmuzdot segélyül hívják, imádják.) Imádkozni kell a dâdâr Urmuzdhoz és az amsászipendekhez. A szerző így végzi könyvét: Öt dolog van, melyet a jó vallás híveinek minden körülmény közt szemök előtt kell tartaniok, az Isten félelme, az ember méltósága, a pokoltól való irtózás, saját lelkének szeretete s a feltámadás reménye. S a ki ezt az öt dolgot nem tudja s nem becsüli, annak nincs része a jószág vallásában.

Ime egy párszî vallástan, mely egyháztörténetet, hit- és erkölctant, sőt annál is többet, illemtant is foglal magában. Szándékosan időztem tovább az első résznél, nemcsak mivel az a könyv nagyobb részét — 120 lap közül 50-et — foglalja magában, hanem mivel Zoroaster életéről s működéséről, úgy a hogy, felvilágosítást ad. A másik két részben sok az ismétlés és lényegtelen, melyen könnyű szerrel lehetett átsiklanom.

Pozder Károly.

HAZAI IRODALOM.

Tóth Sándor. A lírai álláspont és Arany János. Esztetikai tanulmány. Budapest, 1878. Aigner Lajos bizománya. Ára 1 frt. 8-r. 86 l.

Ezen mű sem különb azon aesthetikai tanulmányoknál, melyekkel újabb időben hazai irodalmunk terén annyi-szor találkozunk, s melyek annyira bántják irodalmunk igaz barátjait; de elődeit még talán — mirabile auditu — felül is mulja silányságban. Szerző Arany János lyrájában »találta fel a legnagyobb bevégeztséget«; véleménye szerint ő az egyetlen, »kiben a lírai álláspont tudatos kezelése megvan«, belőle magából ki lehet vonni a »lyrai álláspont' lényegét, s mégis mind ennek daczára nem elégszik meg szerző ávval, hogy Arany lyrájának bombastikus, érthetetlen paraphrasisával untatja (vagy mulattatja?) az olvasót, hanem kötelességének tartja az egész lyra történetét adni, hogy »fejtegetésének alaptörvényét kikutassa.«

Az ember alig hisz szemeinek, ha látja, hogy nálunk a klass. phil. és magyar ny. s irod. okl. tanárai' közt vannak oly egyének is, kik képesek ilyen értekezéseket összetákolni. A görög lyrikusoknak csak Stephanus-féle kiadását (1586-ból) ismeri szerző, Anacreon életére nézve Gregorius Giraldus IX. könyve egyedüli forrása; az Etymologicum Magnum szerzőjét (Et. M.) »az 'Ετυμολογίζων szerzője (M)«-nek nevezi; az ilyen elferdítések, mint Aristoxenes, Eustatius, Trojus Pompejus, Leonides, Epimarchus, Sidonius Apollinius stb. majdnem minden lapon előfordulnak. A római lyrikusok közt csak Horatiust ismeri, Catullusról, valószínűleg azért mert ő az, ki több mással együtt a »dii minorum gentium osztályát képezi«, szóval sem emlékezik meg szerző. A francia lyra szerinte a XVIII-ik században veszi kezdetét, a német lyra Salissal; a mi ezeket megelőzi, arról Tóth ur nem bir tudomással. De bir azért sok egyébről, mire el-